

Romano džaniben

časopis romistických studií | 2 | 2022

ESKORTOVÁNÍ ZATČENÝCH DO LETOVSKÉHO KONCENTRÁKU

Romano džaniben

časopis romistických studií | 29. ročník | 2/2022

Na obálce:

Skupina mužů procházející Mirovicemi v doprovodu četníků | Foto a popis na fotografii:

Karel Hungr, z fotografického souboru „Mirovicko a protektorátní údobí ve fotografii (1939–1945)“, kronika města Mirovice.

Obsah

RECENZOVANÁ ČÁST

Renata Berkyová „Za Lety pod lesem byl zřízen koncentrační tábor“. Rozbor neznámých fotografií a strojopisu Karla Hungra z Mirovic	7
Mátyás Rosenberg Fonologické a morfologické rysy beášských jazykových variet na východním Slovensku	33
Sandra Ort-Mertlová „Žeby sme si po smrt' nechodili.“ Reflexie skúseností Rómov s praktikami inštitucionálneho systému zdravotnej starostlivosti	63

NERECENZOVANÁ ČÁST

Adriana Daneková Dva životy Antona Facunu	85
Romská hudba pod drobnohledem současných hudebníků	
Renata Berkyová Úvod	109
Vojtěch Lavička Kritika romské hudby	111
Jan Dužda E kritika romane artoske	115
Anketa: Jaký text romské písne je váš nejoblíbenější a proč?	119

RECENZE | ANOTACE

Kolektiv autorů:

Všude samá krása a Samet Blues

(Kateřina Čopjaková)

125

Anna Mirga Kruszelnicka, Jekatyerina Dunajeva (eds.):

Re-Thinking Roma Resistance throughout History:

Recounting Stories of Strength and Bravery

(Monika Stachová)

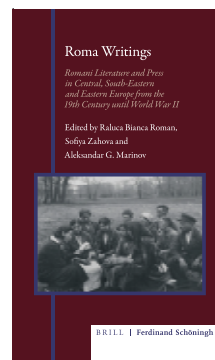
131

Raluca Bianca Roman, Sofiya Zahova, Aleksandar Marinov (eds.):

***Roma Writings: Romani Literature and Press in Central, South-Eastern
and Eastern Europe from the 19th Century until World War II***

(Jekatyerina Dunajeva)

139

Raluca Bianca Roman, Sofiya Zahova a Aleksandar Marinov (eds.)

Roma Writings: Romani Literature and Press in Central, South-Eastern and Eastern Europe from the 19th Century until World War II

Paderborn: Brill, 2021, 276 s., ISBN 978-3-506-70520-4

Národní i mezinárodní projekty zaměřené na zmocňování Romů jsou stále častěji založeny na návratu k romské kulturní historii, rozvoji romského jazyka a posilování romské identity. Zintenzivňují i požadavky na uznání historického a kulturního přínosu Romů pro evropské společnosti, stejně jako na naslouchání hlasům Romů při připomínání historických událostí. Nezbytný intelektuální základ těmto ušlechtilým záměrům poskytují výzkumné projekty, mezi které patří například *RomaInterbellum: Roma Civic Emancipation between the Two World Wars* (Roma Interbellum: Romská občanská emancipace mezi dvěma světovými válkami), jehož cílem bylo nastínit „roli Romů jako aktivních účastníků historických procesů [...] a tvůrců vlastních dějin“ (Marushiakova a Popov 2020: 260). V rámci tohoto projektu dosud vyšla sbírka historických pramenů, které představují autentické hlasy Romů, s názvem *Roma Voices in History* (2021; Romské hlasy v historii) a kniha *Roma Writings: Romani Literature and Press in Central, South-Eastern and Eastern Europe from the 19th Century until World War II* (2021; Psaní Romů: Romská literatura a tisk ve střední, jihovýchodní a východní Evropě od 19. století do druhé světové války), na níž se podílel vynikající tým vědců a badatelů.

Kniha *Roma Writings* představuje výsledky historického výzkumu romské literatury a tisku ve vybraných zemích střední, jihovýchodní a východní Evropy. Jednotlivé kapitoly se zabývají Osmanskou říší, Bulharskem, Jugoslávií, Rumunskem, Maďarskem, SSSR a Finskem. Kniha sleduje ambiciózní cíl celého projektu, kterým je představit Romy jako „aktivní architekty vlastních životů“ a přistupovat k „jejich sociálně-politickým vizím [...] jako k neodmyslitelné součásti dějin moderního politického myšlení v Evropě“ (s. 1). Autoři jednotlivých

příspěvků – Aleksandar G. Marinov (editor), Sofiya Zahova (editorka), Raluca Bianca Roman (editorka), Elena Marushiakova, Vesselin Popov, Tamás Hajnáczy, Viktor Shapoval, Risto Blomster – svá zjištění opírají o velmi důkladný a obdivuhodně rozsáhlý historický výzkum, realizovaný v několika zemích, v jehož rámci objevili velké množství primárních pramenů (publikovaných i nepublikovaných spisů uložených v osobních sbírkách, knihovnách a archivech).

Kniha je skvěle načasovanou studií, která kriticky analyzuje dosud neprobádané historické prameny. Její přínos je založen na odborné expertíze badatelů, kteří se na publikaci podíleli, a na jejich zevrubné znalosti kulturních a jazykových aspektů jak jednotlivých romských, tak i příslušných národních společenství. Pomocí primárních pramenů (uvedených v knize v jejich původních jazycích a v anglickém překladu) kniha čtenářům přibližuje historii romské literatury a médií: setkávají se díky nim s pocity, hodnotami a emocemi romských autorů a zároveň mají možnost nahlédnout rozličné aspekty složité transformace mluvené romštiny ve spisovný literární jazyk. Za tímto účelem sledují jednotlivé kapitoly knihy *Roma Writings* perspektivu provázaných dějin (*entangled history*). Tento historický přístup kritizuje vnímání dějin jako procesů, které se odehrávají v rámci ohraničených států nebo jsou definovány jednotlivými národy. Namísto toho k dějinám přistupuje z „transnacionální perspektivy založené na zkoumání souvislostí a vztahů, ve smyslu sdílených a propojených, nebo – jiným slovem – provázaných, historií, přenosů a střetů“ (Dontchev, Daskalov, Marinov 2013: xiii). Jinými slovy, důraz je kladen na proces interakce, který vytváří sdílené či propojené dějiny různých skupin obyvatel tohoto regionu.

Historikové střední a jihovýchodní Evropy již před delší dobou formulovali potřebu „prostřednictvím transnacionálního přístupu založeného na vztazích rekonceptualizovat dějiny střední a jihovýchodní Evropy, a to jako součást obecnějšího úsilí o nové pojetí kontinentální historie nahlížení z perspektivy integrovanosti“ (Iordachi 2004: 113). Přijetím této historické perspektivy se autoři publikace *Roma Writings* zhostili náročného úkolu – pomocí výzkumu vývoje romsky psané literatury kriticky přehodnotit dominantní historické narativy. Autoři naznačují, že romská literární produkce, jejíž začátky můžeme zasadit do přelomu 19. a 20. století, představovala nejen důležitou platformou pro písemnou komunikaci Romů, ale odrážela také hlasy tehdejší rozmanité romské komunity. Kniha tedy předkládá mnohem více než „jen“ studii o romské literatuře – je svědectvím o společném historickém vývoji. Prostřednictvím názorných příkladů romských literárních počínů jednotlivé kapitoly skutečně odhalují, jak byli Romové provázáni (nebo – podle toho, jak to čtu já – zakotveni) ve svých národních společnostech. Romská literatura je v tomto kontextu vnímána jako „klíčový historický, sociální a politický pramen“ (s. 127), který nám pomáhá porozumět nejen vývoji romských komunit v regionu, ale i tomu, jak se spoluutvářely naše sdílené dějiny.

Čtenáři snad ocení zejména vědomou snahu definovat terminologii z pohledu Romů a ukotvit ji v dobovém historickém vývoji. V rámci diskusí o tom, v čem spočívá jádro romské literatury, autorský kolektiv například navrhuje řídit se tím, jak romskou literaturu definují ti, kteří ji sami tvoří, a zároveň berou na vědomí, že vývoj sledované literatury probíhá v určitém historickém kontextu (s. 5–7). Díky tomu ve svém přístupu k romské literatuře jako ke kolektivní historické konstrukci používají analytické kategorie, které jsou historicky kontextualizované a zároveň kulturně citlivé.

Je fascinující zjišťovat, které sociální kategorie – dokonce včetně označení Cikán/Rom – byly již dříve předmětem diskusí a sporů, jak ukazuje například důkladná četba kapitoly věnované rumunským meziválečným novinám a časopisům (kapitola 4), nebo případová studie z Osmanské říše (kapitola 1). Právě ta mimo jiné také předkládá tvrzení, že kategorii Rom/Cikán nelze v kontextu osmanského práva chápat jako kategorii etnickou, neboť pro utváření společenských kategorií mělo v té době větší význam náboženství. Proto také v této kapitole předkládaná analýza dobové romské literatury a emancipačního hnutí sleduje dvě linie – křesťanské Romy a muslimské Romy. Kapitola přináší fascinující detaily o fungování málo známých periodik, nabízí vhled do vývoje romské literatury v osmanském období a zároveň kritizuje diskreditaci romského tisku z orientalistických pozic, ke které na přelomu 19. a 20. století v Osmanské říši docházelo.

Kromě toho je tato kolektivní monografie výstižnou analýzou skutečnosti, jak zásadní roli hraje tištěná literatura při budování skupinové identity (namísto budování národa, o němž se často hovoří v sociálních vědách orientovaných na stát), při vytváření solidárních vztahů, konstrukci sdílené historie a kulturním propojování různých národů. Zevrubný historický průzkum ukazuje, že romská literatura ve skutečnosti sloužila dvojímu účelu: posilovala romskou identitu a kulturu a zároveň upevňovala sounáležitost Romů s jejich příslušnými národními státy. S ohledem na národní historický kontext jednotlivé kapitoly ukazují, jak sdílené narativy – šířené v tištěných periodikách a literárních dílech – sjednocovaly Romy prostřednictvím společné kultury a historické paměti a silně přispívaly k tehdejším emancipačním a občanským hnutím. Ilustrativní je v tomto ohledu pátá kapitola, která je zaměřená velmi úzce na Maďarsko a výhradně na tamní dobové publikace představující společenství romských muzikantů ve snaze podporovat „solidarititu v rámci romské hudební komunity, a tedy i jednotnou reprezentaci jejich zájmů“ (s. 157).

V Jugoslávii (kapitola 3) naopak meziválečné noviny *Romano Lil* reprezentovaly Romy v mnohem širším záběru a prostřednictvím svých publikací diskurzivně vytvářely sjednocený romský kolektiv, který byl subjektem tohoto periodika a zároveň i jeho publikem, a o němž se redaktoři *Romano Lilu* vyjadřovali jako o „nás“, „Cikánech“, „našich lidech“, „našich bratrech“, „našich dětech“,

„našich přátelích“ (s. 79). Důležitým aspektem je, že tato romská „představa o společenství“ (Anderson 2006) nijak Romy nevydělovala ze širšího národního společenství. Naopak, prostřednictvím upevňování romské kulturní identity v rámci této společnosti usilovala o dosažení rovnosti a sociální spravedlnosti. Ukotvenost ve vlastních národních společnostech byla důležitým tématem romských tištěných médií i v Rumunsku (kapitola 4), Bulharsku (kapitola 2) a ve Finsku (kapitola 7). Analyzovaná meziválečná romská periodika v Rumunsku vyjadřovala názor, že Romové jsou oddanými rumunskými občany; v Bulharsku romská náboženská literatura podporovala požadavky na sounáležitost s bulharskou společností a sloužila jako písemná platforma pro prosazování nároků na sociální a kulturní uznání; ve Finsku se romská literatura v té době zjevně zaměřovala na šíření představ o tom, že Romové jsou součástí finského národa.

Díky odhalení mechanismů, jakými do romských tištěných médií pronikala ideologická poselství třídního boje a revoluce, je obzvláště zajímavá analýza literatury, která byla součástí sovětského romského projektu (kapitola 6). Toto období bylo mimořádně úspěšné z hlediska formování romského literárního jazyka a podpory vydávání knih v romštině, od beletrie až po učebnice. A přestože, jak poznamenává i autor kapitoly Viktor Shapoval, existuje řada studií, které se na kulturní úspěchy v období sovětského romského projektu (mezi lety 1926–1938) zaměřují, je tato kapitola jedinečná v tom, že přináší mimořádně propracovanou analýzu tehdejší literární produkce, včetně edičních a nakladatelských procesů, vydavatelského řetězce (autorství, produkce, redakce a cenzury) a čtenářského okruhu.

Celkově je kniha obrovským přínosem ke stanovenému cíli „objevovat, shromažďovat, uchovávat a analyzovat romské literární dědictví“, a to prostřednictvím zevrubného odborného výzkumu, který ve svém celku odhaluje historii bohaté literární tvorby a písemných tradic Romů (s. 2). Publikace vybízí čtenáře, aby se znovu zamýšleli nad dosud převládajícími historickými narativy, které jsou založeny na převážně etatistickém a národnostním pojetí, které v konečném důsledku různě zkresluje a k jiným narativům přistupuje přinejlepším jako k soukromým vzpomínkám. Aby tento nedostatek napравила, zaměřuje se kniha *Roma Writings* na to, jak se od poloviny 19. století romské literární tradice, spolu s občanským emancipačním hnutím, vyvíjely v historických, sociálních a politických kontextech národních států. Tato provázaná perspektiva také zdůrazňuje „dvojí příslušnost“ Romů jak k jejich etnické komunitě, tak k širším národním společenstvím nebo makrosvětům: „romská elita, spisovatelé, aktivisté a ‚reprezentanti‘ v dané době zdůrazňovali přímé sepětí s dějinami svých zemí“ (s. 224).

Po přečtení knihy by čtenář mohl zatoužit po dalších poznatcích o vývoji romského literárního dědictví po druhé světové válce, tedy v období, které

přesahuje rámec sledované knihy. Možná je to téma, které si zaslouží další výzkum. Kniha nás zároveň přivádí k několika důležitým otázkám, na něž by také bylo vhodné se dále zaměřit. Je-li například známo, že tištěná literatura a školní vzdělávání standardizují a homogenizují kultury (např. Gellner 1983), jak tyto fenomény ovlivnily romskou kulturní a jazykovou heterogenitu? Podnítilo formování romské literatury a její literární osamostatnění romský (přeshraniční) nacionalismus? A protože mnohé případové studie ukazují, že se na pozadí romského emancipačního hnutí utvořila malá romská elita, jejíž myšlenky byly publikovány a dále rozšiřovány, lze se ptát, do jaké míry její hlasy reprezentovaly různorodost hlasů a vizí uvnitř místních romských komunit. Tyto a další otázky svědčí o tom, že zde recenzovaná publikace je skutečně knihou, která nutí k zamyšlení.

Jekatyryna Dunajeva¹
Z angličtiny přeložila Eva Nováková

Literatura

- Anderson, B. 2006. *Imagined communities*. London: Verso.
- Daskalov, R. D., Marinov, T. 2013. *Entangled Histories of the Balkans, Volume I: National Ideologies and Language Policies*. Leiden: Brill.
- Gellner, E. 1983. *Nations and nationalism*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Iordachi, C. 2004. "Entangled Histories:" Re-thinking the History of Central and Southeastern Europe from a Relational Perspective. *Regio – Minorities, Politics, Society* 15 (1): 113–147.
- Marushiakova, E., Popov, V. 2020. Gypsy Policy and Roma Activism: From the Interwar Period to Current Policies and Challenges. *Social Inclusion* 8 (2): 260–264.

¹ Jekatyryna Dunajeva, Ph.D., působí jako odborná asistentka v Centru sociálních věd Maďarské akademie věd a na Ústavu mezinárodních studií a politologie na Katolické univerzitě Petra Pázmánye v Budapešti.
E-mail: katyadunajeva@gmail.com